

Політика безпеки

Польща. Україна

За редакції Томаша Горбовського і Пйотра Косєвського

FUNDACJA
M. STEFANA BATOREGO

Фундація ім. Стефана Баторія

Fundacja im. Stefana Batorego

ul. Sapieżyńska 10a

00-215 Warszawa

tel. (48 22) 536 02 00

fax (48 22) 536 02 20

batory@batory.org.pl

www.batory.org.pl

Редакційне опрацювання: Наталка Римська

Переклад: Наталка Римська

Коректа: Катерина Сень

Графічне оформлення: hora studio

Обкладинка: Тереза Олещук

Тексти доступні на основі ліцензії Creative Commons. Визнання авторства на тих самих умовах 3.0 Polska (CC BY SA 3.0 PL)

Світлини

с. 7 і 43

© Copyright by митці

с. 83 і 139

© Copyright by митці і Галерея Лабіринт

ISBN: 978-83-62338-68-9

Публікація поширюється безкоштовно

Варшава 2015

Зміст

I. Польська політика безпеки ————— **9**

Генрик Вуец, Альона Гетьманчук, Михайло Гончар, Томаш
Гжеґож Ґроссе, Адам Ебергардт, Пшемислав Журавський
vel Ґраєвський, Павел Залевський, Роман Кузьняр, Євген
Магда, Януш Онишкевич, Михайло Самусь, Александер
Смоляр, Борис Тарасюк, Казімеж Міхал Уяздовський, Влодзімеж
Цімошевич, Анджей Шептицький, Богдан Яременко

II. Українська політика безпеки ————— **45**

Лукаш Адамський, Антон Геращенко, Альона Гетьманчук, Володимир
Горбач, Марцеліна Голембєвська, Пшемислав Журавський
vel Ґраєвський, Денис Казанський, Войцех Кононьчук, Олексій
Мацука, Євген Магда, Олексій Мельник, Бартломей Е. Новак, Януш
Онишкевич, Александер Смоляр, Кшиштоф Становський, Міхал
Сутовський, Борис Тарасюк, Володимир Фесенко, Богдан Яременко

III. Україна 2015 — закордонна й оборонна політика ————— **85**

Боґуміла Бердиховська, Альона Гетьманчук, Пшемислав Журавський
vel Ґраєвський, Євген Магда, Борис Тарасюк, Володимир Фесенко

IV. Україна 2015 — економіка і реформа держави ————— **113**

Вікторія Войціцька, Михайло Гончар, Ігор Гринів, Гжеґож
Ґромадзький, Войцех Кононьчук, Оксана Продан

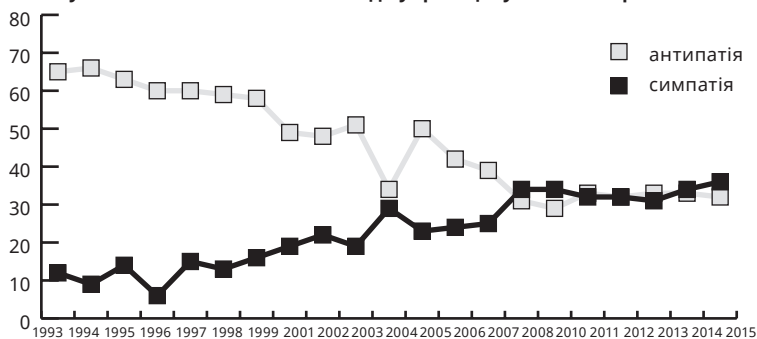
Поляки і українці — взаємне бачення у важкі часи	141
Йоанна Конечна-Саламатін	
Дивлячись на війну	157
Пйотр Косєвський	
Від редакції	165
Довідки про учасників	167
Покажчик прізвищ	177

Йоанна Конечна-Саламатін

Поляки й українці — взаємне бачення у важкі часи

Коли на початку дев'яностих років минулого століття CBOS починав вести регулярні дослідження ставлення поляків до різних народів, українці опинялися серед тих, до яких найрідше відчували симпатію, а найчастіше — антипатію. Такі бачення утримувалися досить довго — виразні зміни почалися близько 2000 року, а справжній перелом принесла лише Помаранчева Революція.

Рисунок 1. Симпатія й антипатія до українців у 1993–2015 роках

Джерело: CBOS.

У дев'яностих роках минулого століття поляки майже нічого про українців не знали, а більшість асоціацій зі словом «Україна» чи

«українці» концентрувалася довкола історичних подій, найчастіше пов'язаних з Другою світовою війною. Однією з найважливіших причин такого стану речей було те, що (дивлячись з перспективи дев'яностих років) трагічні військові події були практично останніми, в яких поляки сприймали українців як колективного суб'єкта¹, а контакти між двома народами були доволі рідкі і обмежувалися майже виключно офіційними делегаціями, нечисленними родинними контактами і ще візитами студентів східнослов'янських філологій, які їздили до сусідньої країни, аби там практикувати мову, яку вони вивчали.

Після вступу Польщі до Європейського Союзу інтенсивність контактів зросла, що в певний спосіб віддзеркалює динаміку перетину кордону між Польщею та Україною. Варто зазначити, що хоча сьогодні рух через кордон значно більшою мірою генерують громадяни України, ніж Польщі (у 2014 році громадяни РП становили тільки одинадцять відсотків осіб, що перетинали кордон), то перед уведенням малого прикордонного руху було інакше², наприклад, у 2007 році громадяни РП становили 68 відсотків осіб, що перетинали кордон, а рік перед тим — 48 відсотків³.

Як відомо, контакти не є необхідні для формування ставлення до інших ані для послуговування національними стереотипами⁴ — досить медіа, родинних переказів, популярної культури.

1 Я звертала на це увагу в коментарі до перших комплексних досліджень взаємного бачення поляків і українців, проведених 1999 року Інститутом Публічних Справ; див.: Joanna Konieczna, *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*, Warszawa 2001.

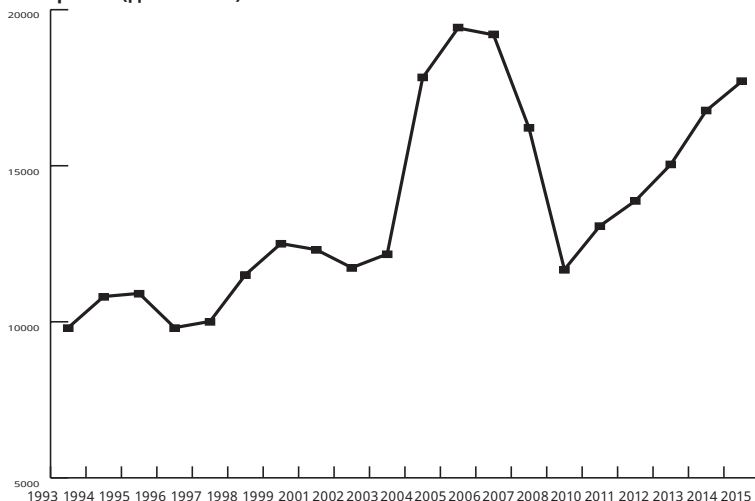
2 Малий прикордонний рух з Україною функціонує від 1 липня 2009 року (угоду підписано 28 березня 2008 року).

3 Статистики перетинів кордону доступні на сторінці Прикордонної Служби: www.strazgraniczna.pl (доступ 8 грудня 2015 року).

4 Відомим прикладом, що підтверджує цю тезу, є антисемітські позиції в польському суспільстві, які тримаються попри те, що єврейська спільнота в Польщі дуже нечисленна. Див., напр., статтю Анджея Менцвеля *Антисемітизм без євреїв* (2002): Andrzej Mencwel, *Antysemityzm bez Żydów*,

У випадку глибоко закорінених стереотипів конфронтація з реальністю може нічого не змінити, бо часто бачимо те, що хочемо бачити⁵, а докази неслушності наших переконань помічаємо і приймаємо неохоче.

Рисунок 2. Кількість перетинів польсько-українського кордону в 1995–2014 роках (дані в тис.)

Джерело: власне опрацювання на підставі даних www.strazgraniczna.pl.

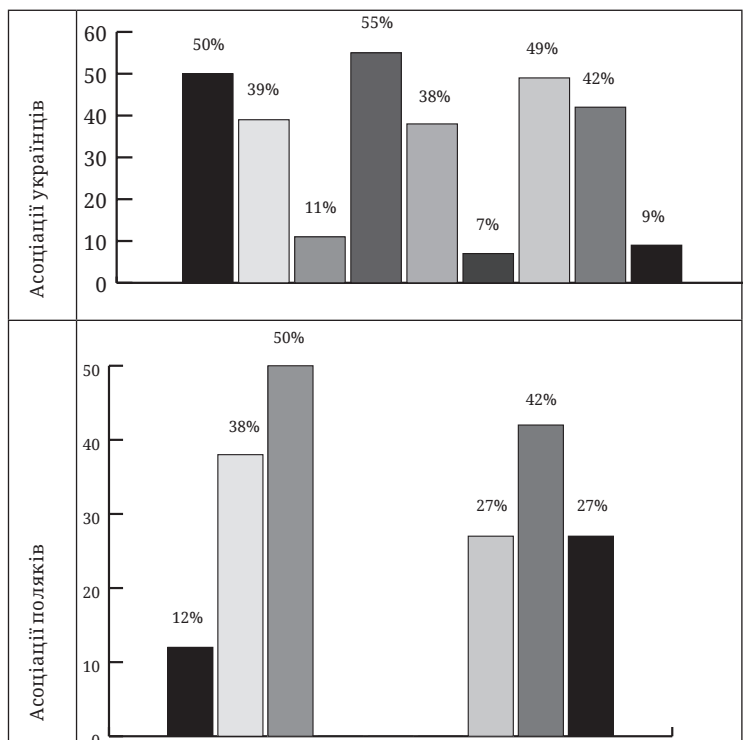
Проте здається, що у випадку стосунків між поляками й українцями зустрічі віч-на-віч спричинили принаймні те, що взаємне бачення обох народів перестало складатися переважно з історичних асоціацій (інколи далеких, наприклад, з часами Хмельницького), а набрали сучасних рис.

http://www.polish-jewish-heritage.org/pol/antysemityzm_bez_zydow.htm (доступ 1 грудня 2015 року).

5 Див., напр.: Robert Anton Wilson, *Prometheus Rising*, Las Vegas 2009, с. 23–28.

Варто також усвідомлювати, що образ Польщі і поляків в очах українців від початку (тобто від 1999 року, коли було проведено перше дослідження на цю тему) був менш обтяжений історією і в ньому було більше позитивних елементів, ніж у польському образі українців. У своїх асоціаціях до історії вдавалися переважно тільки мешканці західної частини України⁶.

Рисунок 3. Емоційне забарвлення асоціацій поляків з Україною і українців з Польщею, 1999, 2010, 2013

Джерело: Інститут Публічних Справ (Instytut Spraw Publicznych).

⁶ Більше про асоціації поляків і українців щодо сусідньої країни: Joanna Konieczna, *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*, Warszawa 2001 та Joanna Fomina, Joanna Konieczna-Sałamatin, Jacek Kucharczyk, Łukasz Wenerski, *Polska – Ukraina, Polacy – Ukraińcy. Spojrzenie przez granicę*, Warszawa 2013.

Після здобуття незалежності українці переважно не знали Польщі, але назагал не мали до неї претензій — пам'ять про польсько-українські конфлікти зберегли мешканці незначної частини країни. Поляки також України (сучасної) не знали, але пам'ять про конфлікти була тоді (і залишилася донині) суттєвою частиною польської колективної пам'яті. Це важлива різниця: разом з поширенням у Польщі знань про Україну і зростанням інтенсивності контактів, позиції поляків пройшли значну еволюцію, тоді як температура оцінок українців залишилася практично без змін.

Чому (деякі) поляки полюбили українців?

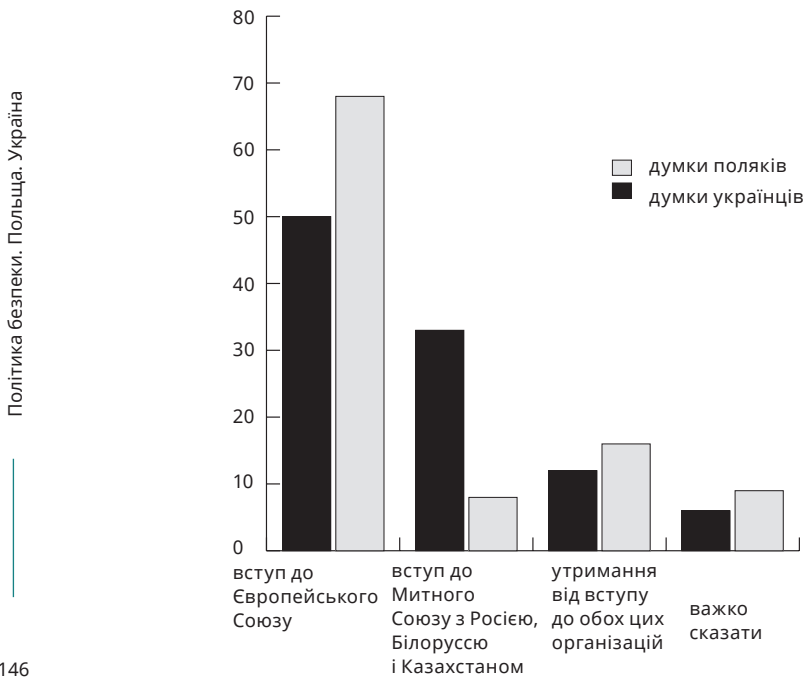
Ведені багато років дослідження ставлення до інших народів та етнічних груп указують на два найважливіші чинники, які формують ці оцінки — рівень економічного розвитку і належність до тих самих політичних союзів⁷. Назагал ми схильні обдаровувати симпатією багатші від нас народи, які становлять позитивну групу відношення, а також ті, які стоять по той сам бік «політичної барикади», тобто належать до тих самих міжнародних організацій, військових блоків і подібне. Важливим чинником є також культурна близькість — більше любимо тих, які подібні до нас, ніж тих, що явно відрізняються від нас цінностями, звичаями, кольором шкіри чи стилем життя.

Якщо дивитися з точки зору Польщі і поляків, на початку тільки культурна близькість схиляла до симпатії в стосунку до України, тоді як економічний чи політичний чинники радше стояли на перешкоді. Перешкоду становила також пам'ять про минуле польсько-українських стосунків. Однак Помаранчева Революція

7 Aleksandra Jasińska-Kania, *Uwagi w sprawie projektu „Postrzeganie Polski”*, [y:] *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. Lena Kolarska-Bobińska, Warszawa 2003, s. 22–34.

звернула увагу поляків на такі риси українців, яких багато хто досі не підозрював у своїх південно-східних сусідів. Виявилось, що українці прив'язані до свободи і демократії і готові за ці цінності боротися. Виявилось також, що «Україна — не Росія», ба навіть те, що багато українців дуже старається цю відмінність підкреслювати, а «пересічний українець» відчуває до Росії не більшу симпатію, ніж «пересічний поляк». Отож у Польщі зауважили спільність з українцями щодо цінностей і політичних поглядів. Це було тим легше, що в публікованих у польських медіа (які тоді дуже охоче займалися цією темою) матеріалах ці події представляли в контексті змагань «Європи» з «Росією» за душу України.

Рисунок 4. Думки про бажаний напрямок інтеграції України (2013)

У результаті дій всіх цих чинників у польському суспільстві дуже популярним стало переконання, що Україна повинна стати частиною того самого політичного союзу, до якого віднедавна належить Польща. Парадоксальним може здаватися те, що поляки частіше від українців підтримували членство України в Європейському Союзі, але ця ситуація утримується вже кілька років.

Як бачимо, у випадку ставлення поляків до українців описаний механізм задіяв немовби в другий бік: тут не приналежність до того самого політичного табору вплинула на симпатію, а навпаки — симпатія викликала бажання «перетягнути» Україну на «наш» бік політичної барикади.

Поляризація ставлення поляків до українців

Приглядаючись до зацитованих думок поляків про Україну та українців, варто пам'ятати про два моменти:

1) думки поляків про українців дуже поляризовані — в останніх доступних опитуваннях CBOS (лютий 2015) було майже порівну осіб, які виражали симпатію (36%) й антипатію (32%);

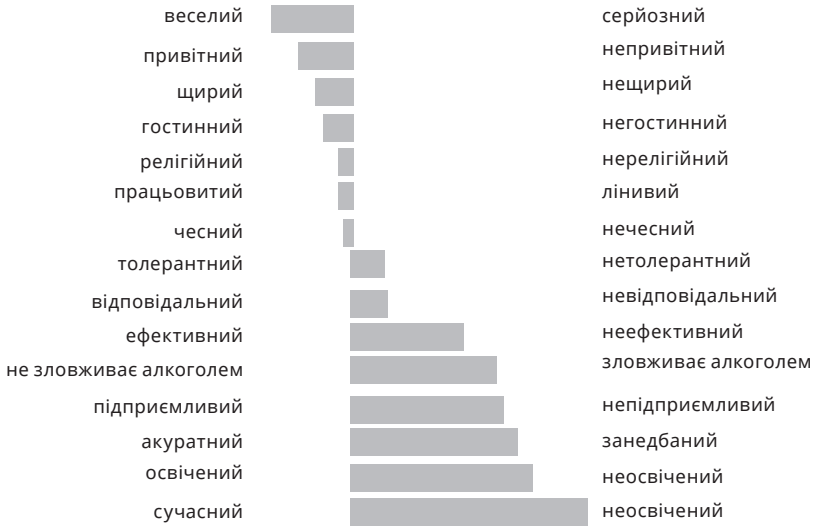
2) ставлення до країни буває значною мірою відірване від ставлення до її мешканців — навіть якщо це звучить парадоксально. На цей поділ позицій і думок звертав увагу, між іншим, Микола Рябчук у статті, опублікованій в місячнику „Więź” у 1998 році⁸. Отож загальна підтримка політичних стремлень України іде в парі з образом українців, який радше для неї не вигідний, незалежно від того, що містить багато позитивних елементів.

Цей образ також можна реконструювати на підставі рис, що їх поляки приписують «типовому українцеві». Це ілюструє рисунок 5.

8 Mykoła Riabczuk, *Polski, Polak, Polska — próba filologicznego krajoznawstwa*, „Więź” 1998, nr 3, с. 33–43.

У 2013 році поляки бачили українців як веселих, зичливих, щирих і працьовитих, але водночас — нетолерантних, неефективних, з проблемою надмірного вживання алкоголю і відсталих.

Рисунок 5. Риси українців порівняно з рисами поляків — думки поляків (2013)

Увага: на рисунку представлено порівняння образів «типового українця» з образом «типового поляка», тому якщо стовпчик скерований в бік прикметника «веселий», це означає: поляки вважають, що типовий українець веселіший, ніж типовий поляк. Якщо стовпчик скерований у бік прикметника «відсталий», це означає: поляки вважають українців відсталішими за поляків.

Джерело: власне опрацювання на підставі даних Інституту Публічних Справ (2013).

Цікаво, що до представленого на рисунку 5 набору рис типового українця належить також релігійність — стовпчик на рисунку, звернений у бік прикметника «релігійний», означає, що поляки частіше приписували цю рису українцям, ніж самим собі. Для осіб, які добре знають Україну та її мешканців, це може здаватися

несподіваним, оскільки українці напевно менш релігійні, ніж поляки — принаймні якщо брати до уваги участь в релігійних відправах та різного роду публічних релігійних практиках (процесії, прощі і т.д.). Проте релігійність становить рису традиційних суспільств. Набір рис, які поляки приписують українцям, вказує на те, що вони мають переважно власне такий, традиційний, образ типового українця: усміхненого, щирого і гостинного, тобто когось, з ким можна випити і побавитися, але в стосунку до кого радше не розглядається думка про серйозну співпрацю.

Подібний набір рис, що їх поляки приписують українцям, уявлено проведено у вересні 2015 року опитування CBOS⁹ — до набору вже згаданих позитивних рис українців респонденти CBOS додають ще відвагу й рішучість, а також зарадність і патріотизм. Серед негативних рис з'являється затягість і жорстокість, а також нечесність, нахабство і неповага до закону. Отож видно, що образ типового українця в очах поляків залишається, з одного боку, постійним у своїх головних обрисах, а з іншого — доволі неоднозначний.

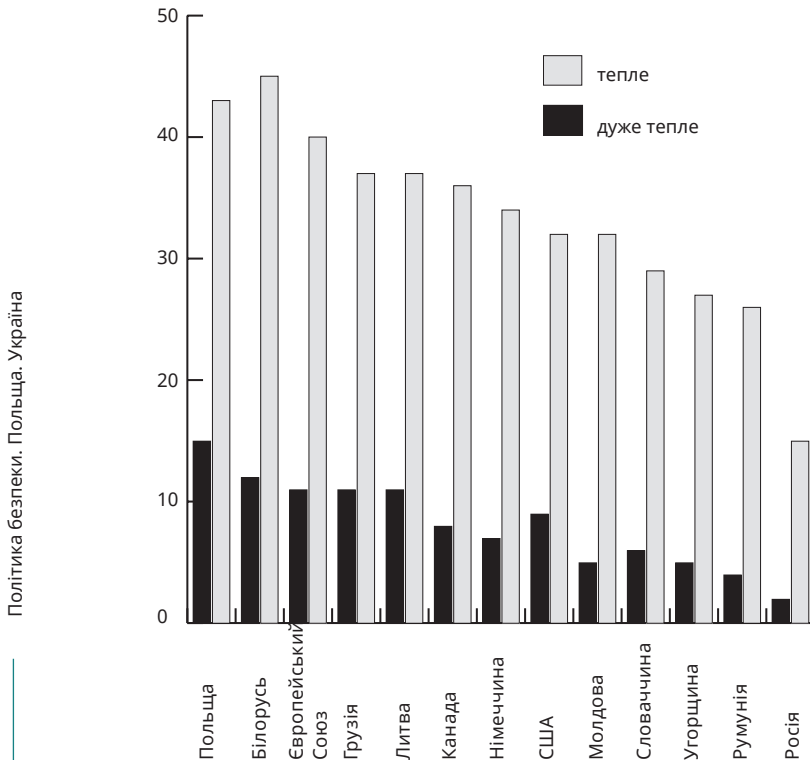
Польща як Захід

Якщо обернути перспективу і спробувати подивитися на Польщу і поляків очима українців, то виявиться, що в образі, який панує в українському суспільстві, є багато елементів, які поляки хотіли б у себе бачити самі. Цитоване опитування Інституту Публічних Справ 2013 року показало, що українці бачать поляків передовсім через призму компетентності: на їхню думку, типовий поляк більш сучасний, освічений, відповідальний і підприємливий, ніж типовий українець, а також — не зловживає алкоголем.

9 Komunikat CBOS nr 124/2015, доступний на сторінці: www.cbos.pl (доступ 10 грудня 2015 року).

Своєю чергою, польська держава дбає про своїх громадян, створюючи умови для розвитку підприємництва і шануючи громадянські права. Тільки 27 відсотків українців висловило думку, що польські урядовці корумповані, тоді як подібної думки про українських урядовців було 77 відсотків поляків.

Рисунок 6. Ставлення українців до вибраних країн і Європейського Союзу

Джерело: International Republican Institute, опитування проведене 7–21 вересня 2015 року.

Отож в очах українців Польща має всі риси позитивного відношення. Позитивне ставлення українців до Польщі, зафіксоване в опитуваннях 2013 року, змінилося також завдяки заангажуванню як польських громадян, так і влади Речі Посполитої в підтримку України під час Революції Гідності. У проведеному у вересні 2015 року опитуванні громадської думки Польща була країною, до якої симпатії виражали найчастіше (15% окреслило свої почуття як «дуже теплі», а 43% — як «теплі»).

Можна і варто тішитися з того, що українці живлять до поляків теплі почуття, а польська держава вважається механізмом, який добре функціонує і служить людям. Проте водночас належить усвідомлювати, що цей образ не випливає з того, що українці добре знають Польщу і з цього висновують саме такі переконання.

Цей образ постав значною мірою завдяки вигідним для Польщі порівнянням з Україною, і то значною мірою за посередництвом медіа, Інтернету і подібних. Українці переважно не знають Польщі з власного досвіду — у 2013 році лише шістьнадцять відсотків українців задекларувало, що були в Польщі після 1991 року. Ми сусіди, але не відвідуємо одне одного надто часто. Наведені на початку цієї статті дані, що ілюструють зростання руху на польсько-українському кордоні, зрозуміло, відповідають дійсності, але цей рух генерують передовсім мешканці прикордонних районів, які справді добре знають реалії по другий бік кордону. Варто додати, що поляки знають Україну «з автопсії» не набагато ліпше, ніж українці Польщу — після 1991 року південно-східних сусідів відвідав кожен п'ятий поляк. При цьому характерно, що більшість поляків, які були в Україні, обмежилися одним виїздом, натомість більшість українців, які відвідують Польщу, роблять це частіше¹⁰.

10 Joanna Fomina, Joanna Konieczna-Salamatin, Jacek Kucharczyk, Łukasz Wenerski, *Polska - Ukraina...*, с.16.

У значною мірою позитивному «на виріст» образі Польщі, який існує в очах українців, криється певна небезпека для майбутнього взаємних стосунків. Позитивний образ породжує далекосяжні надії й очікування, які українці пов'язують з Польщею. Значна частина тих очікувань — з різних причин — не може бути здійснена, а звідси пряма дорога до розчарування і претензій. Варто про це пам'ятати і дбати про те, щоб при відвідинах Польщі перші контакти українців з польськими інституціями права (наприклад, при перетинах кордону) не були для них відром холодної води, що спричинює поворот на 180 градусів стереотипу, який сидить у їхніх головах.

Війна на сході України в очах поляків

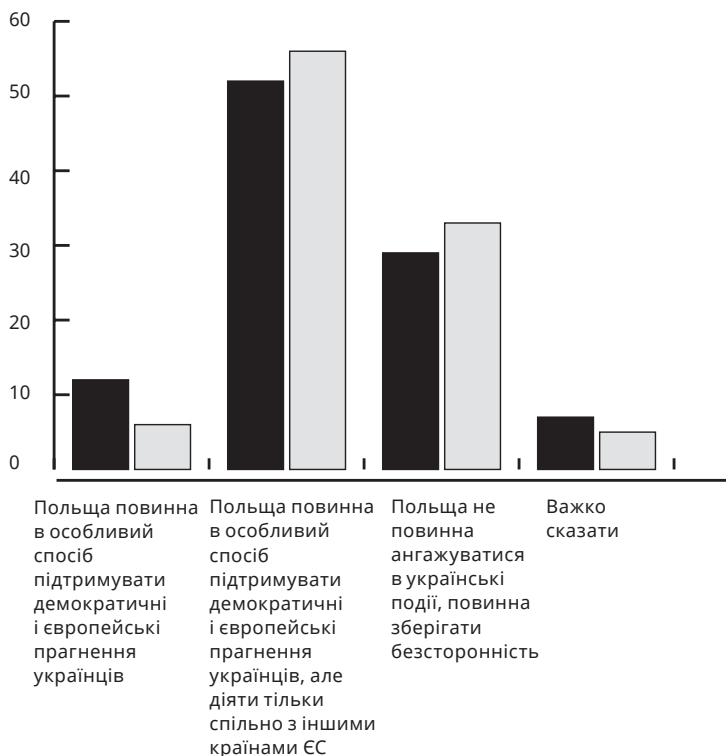
Як уже згадувалося, поляки уважно спостерігають за подіями в Україні і на підставі інформації про ці події творять собі образ українського суспільства, народу і держави. Події зламу 2013–2014 років і конфлікт з Росією, що розвинувся як їх наслідок, притягують до України увагу не тільки поляків. Згідно з опитуванням CBOS, подіями у східного сусіда Польщі цікавиться значний відсоток поляків, причому від кільканадцяти до 25 відсотків декларує, що це зацікавлення сильне (в лютому 2015 року 17% стверджувало, що «дуже цікавиться» подіями в Україні, а ще 59% цікавилось «трохи») ¹¹.

Водночас, у тому самому бюлетені (22/2015) CBOS занотував також зростання серед поляків переконання, що ситуація в Україні створює небезпеку для Польщі. В лютому 2015 року 3/4 опитуваних трималися цього переконання і водночас 67 відсотків вважали, що це також загроза для безпеки Європи.

11 Komunikat CBOS nr 22/2015, доступний на сторінці: www.cbos.pl (доступ 10 грудня 2015 року).

У цій ситуації поляки хочуть допомагати Україні — і роблять це практично, між іншим, за посередництвом неурядових (і урядових) організацій, які скеровують до України гуманітарну допомогу або надають експертну підтримку в проведенні реформ.

Рисунок 7. Думки поляків про підтримку України

Джерело: Komunikat CBOS nr 22/2015).

Як на початку 2014, так і на початку 2015 року понад шістьдесят відсотків поляків вважало, що Польща повинна підтримувати проєвропейські і продемократичні прагнення українців. Проте

характерним у цих оцінках є те, що більшість опитуваних вважає: підтримка повинна надаватися у співпраці в рамках Європейського Союзу. Упродовж останнього року відсоток прихильників надання підтримки Україні без оглядання на Європейський Союз змалів наполовину.

Треба відзначити зростання (на 4%) частки переконаних, що Польща не повинна ангажуватися в українські справи. Це різниця на межі статистичної похибки, тому не можемо бути цілковито певні, чи справді маємо справу зі зростанням «україноскептицизму» в польському суспільстві, хоча й не можна цього виключати.

Погляди на допомогу Україні не залежать від почуття загрози, яке потенційно несе для Польщі війна на сході — це пов'язано з віком, рівнем освіти і матеріальною ситуацією. Будь-яку участь в українських справах відкидають найчастіше найстарші опитувані (42%), безробітні (41%), селяни (42%) та особи з початковою освітою (43%) і з низько оцінюваною матеріальною ситуацією (47%). Що вищий рівень освіти, то рідше опитувані виражали думку, що Польща не повинна ангажуватися в підтримку України.

Незалежно від того, що виразна більшість підтримує надання підтримки Україні, водночас прозвучало, що ця підтримка не повинна мати характеру фінансової допомоги. На це вказують результати того самого дослідження CBOS з лютого 2015 року: 31 відсотків опитуваних виразило переконання, що Польща повинна виділити Україні фінансову допомогу (в тому числі 4% «рішуче так»), натомість на думку 62 відсотків цього робити не варто (29% «рішуче ні»).

Що далі зі взаємним баченням поляків і українців? Замість підсумування

Варто звернути увагу на те, що нинішні взаємні оцінки поляків і українців формуються в реаліях, які дуже відрізняються від стану речей у 2013 році, коли проведено більшість із наведених у цій статті досліджень. Проте видається, що взаємне бачення обох народів сьогодні не є гіршим, ніж два роки тому. Найважливіші елементи цього нового контексту становлять:

- Революція Гідності в Україні (2013–2014), за яку польське суспільство вболівало від самого початку, в результаті чого як суспільство, так і державні інституції надали Україні суттєву допомогу, яка не обмежилася символічними жєстами, а мала матеріальний вимір. В Україні переважно зауважують цю підтримку і її цінують, а серед поляків збільшилася кількість осіб, реально залучених у польсько-українську співпрацю.
- Анексія Криму і війна на сході, разом зі складною економічною ситуацією України становлять чинник, що сприяє еміграції з цієї країни. Багато тих українських емігрантів потрапляє до Польщі, більшість з них — до Варшави і околиць. Польсько-українські контакти набувають характеру щоденної співпраці, але також — конкуренції на ринку праці, а це не конче матиме позитивний вплив на взаємне бачення.
- Третім важливим елементом контексту, в якому формуються взаємні оцінки поляків і українців, є так звана міграційна криза в Європі та її представлення в польських медіа або, ширше, в публічному дискурсі. Цей елемент контексту дуже виразно вплинув на позиції поляків щодо самої ідеї економічної еміграції і щодо емігрантів, а також схиляє нас до щораз скептичнішого — щоб не сказати ворожого — ставлення до емігрантів. Під впливом медійного дискурсу поляки упродовж кількох

місяців 2015 року сильно змінили свої оцінки щодо ідеї приймання біженців: у травні 2015 року 72 відсотки вважали, що біженців належить приймати, а в листопаді 2015 року так вважало вже тільки 56 відсотків опитуваних¹². Це досі небачена зміна в суспільних настроях. Тому українці, що перебувають у Польщі, на тлі потенційних прибульців з більш екзотичних регіонів світу вважаються «своїми». Проте ця ситуація може змінитися внаслідок зростання суспільного напруження як довкола питань імміграції, так і приймання біженців.